

Overwinterende ganzen aan de noordoever van het Leekstermeer

René Oosterhuis

Vanaf de jaren zeventig heeft het Leekstermeergebied zich ontwikkeld tot een belangrijk overwinteringsgebied voor ganzen. Het hoogtepunt lag in de periode 1985-1995. Sindsdien neemt het belang van het Leekstermeergebied als overwinteringsgebied weer af (data SOVON). De neergaande trend van het aantal overwinterende ganzen in het Leekstermeergebied wordt geweten aan extensivering van het beheer van graslanden door natuurorganisaties (Nienhuis 2005). Enkele belangrijke gevolgen van de extensivering van beheer zijn: het beschikbare gras is minder eiwitrijk en er is een toename zichtbaar van pitrus *Juncus effusus* en rietgras *Phalaris arundinacea*.

In de jaren tachtig waren de Noordelijke Oeverlanden van het Leekstermeer, samen met het gebied rond de Matsloot, de belangrijkste foerageergebieden voor de overwinterende ganzen bij het Leekstermeer (Venema 1989). De Noordelijke Oeverlanden zijn in beheer bij natuurbeheerorganisatie Het Groninger Landschap en het beheer van het gebied is deels gericht op overwinterende ganzen. Om het gevoerde beheer te toetsen wordt in dit artikel een vergelijking gemaakt tussen de huidige aantallen foeragerende ganzen en de aantallen in de periode 1981-1985. Daarnaast wordt er gekeken of er een verband is tussen de foeragerende ganzen en de aanwezigheid van pitrus.

Materiaal en methode

Het onderzoeksgebied beslaat de oeverlan-

den van het Leekstermeer die liggen ten noorden van het Leekstermeer (figuur 1). Het gebied bestaat uit graslanden, rietruigtes en enkele verlande petgaten, begroeid met een elzenbroekbos. Naast ganzen is het beheer gericht op weidevogels, moerasvogels en verschillende vegetatietypen (Altenburg & Wymenga 1999).

Voor dit artikel zijn gegevens gebruikt over foeragerende ganzen uit twee telperiodes, waarbij steeds dezelfde begrenzing van het telgebied is aangehouden. De eerste periode loopt van september 1981 tot juni 1985 en omvat vier winters. In deze periode zijn de ganzen in het Leekstermeergebied intensief gevolgd en hiervan zijn twee verslagen geschreven (Niezen & Venema 1983 en Venema 1989). De tweede telperiode loopt van september 2000 tot juni 2008 en omvat acht winters. Gedurende de gehele winter (oktober-maart) zijn op wekelijkse basis tellingen uitgevoerd door vrijwilligers van Het Groninger Landschap.

Om een goede vergelijking te kunnen maken tussen beide perioden zijn de aantallen ganzen omgezet naar het aantal gansdagen per seizoen. Dit zijn het aantal ganzen maal het aantal dagen dat ze in het gebied verblijven. Voor de dagen dat er niet geteld is, zijn de aantallen geschat op basis van de laatste telling en de eerstvolgende telling. Een seizoen start op 1 juli en eindigt op 30 juni van het jaar erop. Bij het berekenen van de gansdagen zijn alleen de aantallen van

Kolgans en Brandgans gebruikt. Het werken met gansdagen maakt het mogelijk om een goede indruk te krijgen van het verloop door de jaren heen. Ook biedt het de mogelijkheid om te vergelijken met andere gebieden en beleidsstukken, zoals Natura 2000.

Verder is de kwaliteit van het grasland vergeleken met het gebruik door de ganzen. Hiervoor zijn de bedekkingspercentages van pitrus gebruikt die zijn verzameld tijdens een onderzoek in 2007. Voor dit onderzoek is op perceelsniveau de bedekking van pitrus bepaald door alle afzonderlijke pollen pitrus te tellen, verdeeld over drie klassen (diameter van <30 cm, 30-100 cm en >100 cm, Van Dijk 2007). De ganzengegevens bestaan uit kaarten waarop de foeragerende ganzen zijn ingetekend en uit waarnemingen van ganzenkeutels. Hiervoor zijn in de winters van 2006-2007 en 2007-2008 alle percelen twee maal onderzocht op de aanwezigheid van ganzenkeutels. Hierbij is

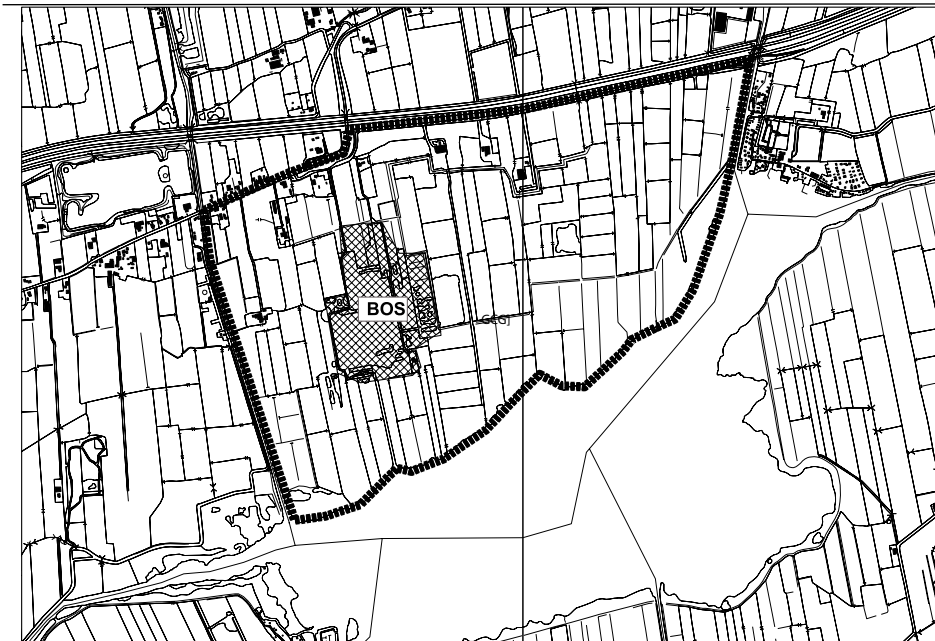
onderscheid gemaakt in drie categorieën: veel (overal direct zichtbaar), weinig (met enige moeite te vinden) en geen keutels.

In het gebied zwerft een groep van circa 100 soepganzen rond. Deze vogels zijn in de rest van het verhaal buiten beschouwing gelaten.

Resultaten

Algemeen beeld van het gehele Leekstermeergebied

In de winter van 1971-1972 werden maximaal 500 rietganzen en 80 Kolganzen geteld in het gehele Leekstermeergebied (Niezen & Venema 1983). In de jaren tachtig was het aantal rietganzen ongeveer gelijk maar met jaarlijks grote schommelingen, tussen 74 en 1081 exemplaren. Het aantal Kolganzen was explosief gestegen met seizoensmaxima die schommelden tussen de 14.000 en 34.000 exemplaren. De laatste jaren schommelt het seizoensmaximum van de Kolgans tussen de

Figuur 1. Ligging van de Noordelijke Oeverlanden van het Leekstermeer met de begrenzing van het telgebied (zwarte omlijning).

3000 en 19.500 (data SOVON). De Brandgans neemt sinds de jaren negentig toe, maar de aantallen blijven met maxima van circa 500 exemplaren laag in vergelijking met de Kolgans. De rietgansen komen in het gebied bijna niet meer aan de grond.

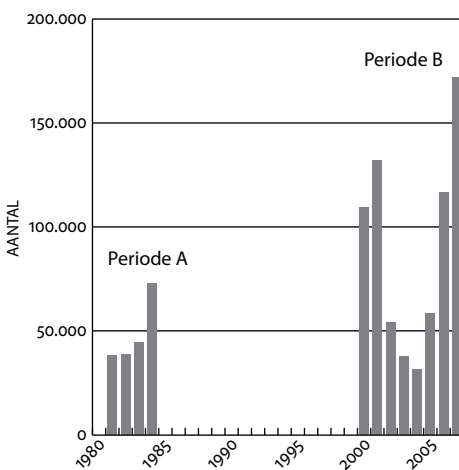
De Noordelijke Oeverlanden

Het gebied wordt niet de gehele winter door de ganzen gebruikt. De ganzen slapen op het Leekstermeer en vliegen 's morgens naar een bepaald foerageergebied. De ene keer vliegen ze massaal naar het zuiden en de keer erop vliegen ze massaal naar het noorden. De keuze is afhankelijk van het beschikbare voedsel en van eventuele verstoringen. Als de ganzen de Noordelijke Oeverlanden aandoen, is het vaak in grote groepen van in veel gevallen meerdere duizenden exemplaren.

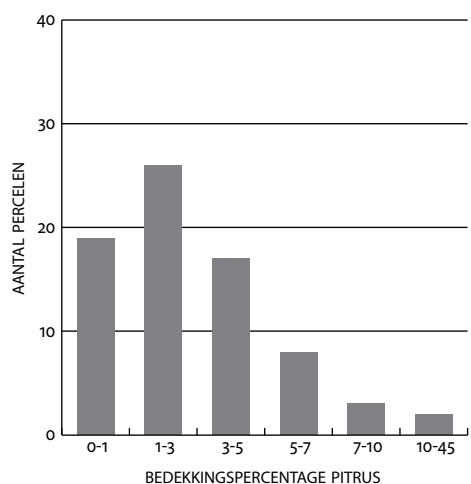
Er zijn vier soorten die de oeverlanden regelmatig gebruiken om te foerageren. Zowel bij de rietgans als bij de Grauwe Gans gaat het in beide perioden om lage aantallen met seizoensmaxima van 74 voor rietgans en 83 voor Grauwe Gans. De Brandgans werd tijdens de eerste telperiode nog maar weinig geteld, maximaal 60 op 22 maart 1985.

Vanaf het eind van de jaren negentig zijn de aantallen Brandgansen gestegen met als hoogtepunt een groep van 500 exemplaren op 30 december 2007. Veruit de algemeenste gans in het gebied is de Kolgans met een aandeel van meer dan 90%. Een absoluut topaantal werd geteld op 30 december 1984 toen er 23.000 Kolgansen in de polder foerageerden. Dergelijke grote aantallen worden tegenwoordig niet meer geteld.

Als we de twee telperioden met elkaar vergelijken vallen enkele zaken op. In de jaren tachtig waren vaak kortstondig grote groepen Kolgansen in het gebied aanwezig. De gemiddelde groeps grootte bedroeg in die periode 1800 exemplaren (n=32 groepen). In de periode 2000-2008 is de gemiddelde groeps grootte van Kolgansen afgenomen tot 1041 exemplaren (n=96 groepen). Tegenover de afname van de groeps grootte staat een toename van de verblijfsduur. De kleinere groepen verblijven langer in het gebied. Om de beide perioden goed met elkaar te kunnen vergelijken, zijn de aantallen Kol- en Brandgansen omgezet naar gansdagen (figuur 2). In de telperiode 1981 tot 1985 lag het aantal gansdagen gemiddeld op 48.607 (n=4 winters), in de telperiode 2000-2008

Figuur 2. Aantal gansdagen per winter in periode A (1981-1985) en periode B (2000-2008).

Figuur 3. Pitrusbedekking in Noordelijke Oeverlanden Leekstermeer in 2007.

lag dit aantal op gemiddeld 89.027 gansdagen (n=8 winters). Dit komt neer op bijna een verdubbeling van het aantal gansdagen. Deze verdubbeling wordt grotendeels veroorzaakt door de Kolgans.

Kwaliteit van het grasland

De achteruitgang van het aantal foeragerende ganzen wordt in veel gevallen geweten aan de kwaliteit van het grasland, met als belangrijkste boosdoener pitrus. Ook in het onderzoeksgebied is dit een plant die voorkomt in de graslanden. Zo op het oog lijkt het erop dat pitrus domineert in veel percelen. Als men de percelen betreedt, blijkt dat echter vaak gezichtsbedrog. Dit gezichtsbedrog wordt veroorzaakt doordat pitrus een donkergroene plant is die in pollen groeit en die boven het omliggende gras uitsteekt. Hierdoor valt hij meer op. Om de pitrus goed in kaart te brengen, is in februari 2007 de bedekking van de verschillende percelen in kaart gebracht (Van Dijk 2007). Hieruit blijkt dat het bedekkingspercentage gemiddeld 3,34% (n=75 percelen) is. In figuur 3 zijn de bedekkingen van de verschillende percelen samengevat in bedekkingsklassen. Hieruit wordt duidelijk dat de meeste percelen uit gras bestaan, met slechts voor een klein aandeel pitrus.

De vraag is nu welk bedekkingspercentage nog acceptabel is voor ganzen. Om hier meer inzicht in te krijgen, zijn op perceelsniveau de ganzengegevens vergeleken met de bedekking met pitrus. Percelen met een pitrusbedekking die lager is dan 5% worden volop gebruikt door de ganzen. Percelen met een bedekking tussen de 5-10% worden wel bezocht maar minder frequent. Zodra de bedekking van een perceel met pitrus meer dan 10% is, worden ze bijna niet meer bezocht. Er lijkt dus een relatie te zijn tussen de bedekking met pitrus en het foeragegedrag van ganzen.

Overzomeraars

Een opmerkelijk fenomeen waar in dit verhaal niet verder op ingegaan wordt, is het recent verschijnen van een groep Kol-

ganzen in de zomermaanden. Sinds 2006 verschijnt er eind juli/begin augustus een groep Kolganzen dat het gebied gebruikt om de slagpenrui door te maken. In 2005 begon dit met 41 individuen en in 2008 was dit al gestegen tot 84 individuen. Er broeden rond het Leekstermeer slechts enkele paren Kolganzen met in 2006 twee broedparen en in 2007 en 2008 één broedpaar (data Het Groninger Landschap). Het gaat dus niet om lokale broedvogels. De herkomst van de groep is niet bekend, mogelijk gaat het om broedvogels elders uit Nederland of van verder weg gelegen broedgebieden in Noord-Rusland.

Discussie

Het Leekstermeergebied als geheel kende haar toptijd qua ganzen eind jaren tachtig. Daarna zijn de aantallen sterk afgenomen met het laagste punt rond 2004. Sindsdien is een lichte stijging zichtbaar maar blijven de aantallen ver beneden het peil uit de jaren tachtig (data SOVON). De Noordelijke Oeverlanden van het Leekstermeer vormen een uitzondering. Hier zijn de aantallen Kolganzen toegenomen in plaats van afgenomen. De dip rond 2004 is wel zichtbaar, maar de laatste drie winters zijn de aantallen weer op een beduidend hoger peil dan in de jaren tachtig. Deze toename staat niet op zich, landelijk is ook sprake van een verdubbeling in de afgelopen twintig jaar (SOVON 2005). De rietganzen die altijd in lage dichtheden voorkwamen hebben het gebied nu bijna volledig verlaten. Dit is gebeurd in dezelfde periode dat een pleisterplaats in omgeving van Zevenhuizen enorm in aantal is toegenomen. De Brandganzen zijn ook in aantal toegenomen. Waarnemingen van gekleurringde individuen laten uitwisseling zien met de Lauwersmeer. Mogelijk fungeert het Leekstermeer als overloopgebied.

De graslanden aan de noordoever van het Leekstermeer zijn voor een belangrijk deel in beheer bij Het Groninger Landschap. Dit beheer heeft vermoedelijk gezorgd voor een afname aan eiwitrijk gras (is niet gemeten) en de bedekking met pitrus en rietgrass is

toegenomen. Ondanks deze wijzigingen in beheer heeft dit tot op heden niet gezorgd voor negatieve invloeden op de foeragerende ganzen. Wel is vast komen te staan dat een bedekking van een perceel met meer dan 10% pitrus een negatieve invloed heeft op foeragerende ganzen. Mogelijk speelt het gebrek aan uitzicht hier een belangrijke rol. Uitgegroeide pitruspollen zijn hoger dan een Kolgans. De gans heeft dus geen uitzicht als hij tussen de pitrus foerageert. Een eerste proef in de winter van 2007/2008 lijkt uit te wijzen dat als een perceel gemaaid wordt en de pitrus laag is (<15 cm), deze percelen wel weer door de ganzen worden gebruikt. Aanvullende proeven moeten hier meer duidelijkheid in brengen.

Naast voldoende voedsel is rust ook erg belangrijk. Door het instellen van foerageergebieden in zowel landbouw- als natuurgebieden is de rust overdag redelijk gewaarborgd. Dit geldt niet voor de slaappleats, deze is vrij toegankelijk voor boten. In december 2006 is een ernstige verstoring van slapende ganzen waargenomen. Op twee opeenvolgende dagen is vastgesteld dat er in de ochtendschemering met een bootje door de groepen met slapende ganzen is gevaren.

De eerste ochtend dat het gebeurde, sliepen er ongeveer 10.000 ganzen op het Leekstermeer. De tweede ochtend lag het aantal rond de 8000. De derde ochtend was er geen enkele slapende gans meer op het meer aanwezig. Aangezien er geen bijzondere veranderingen van de weersomstandigheden waren, mag ervan uit worden gegaan dat het verlaten van de slaappleats een direct gevolg is van de verstoring. Maatregelen ter voorkoming van verstoring van de slaappleatsfunctie van het Leekstermeer zijn dan ook noodzakelijk.

Het Leekstermeergebied is van oudsher van belang voor ganzen en om die reden is het ook aangewezen als Vogelrichtlijng gebied en is het een beschermd natuurgebied volgens de Natuurbeschermingswet. Recent is het Leekstermeergebied ook aangewezen als Natura 2000-gebied waarbij de ganzen ook een belangrijke soortgroep zijn. Er zijn zogenaamde instandhoudingsdoelen vastgesteld met een streefaantal voor doelsoorten. Voor de Kolgans is dat gemiddeld 234.000 gansdagen per jaar in het Leekstermeergebied (SOVON 2005, Natura 2000 2006). De Noordelijke Oeverlanden herbergen de laatste vijf jaar gemiddeld 89.027 gansdagen.

Kolgans – Hoeksmeer – 3 februari 2008

FOTOS: MARNIX JONKER

Het gebied maakt slechts 10% uit van het totale oppervlakte van het Natura 2000-gebied Leekstermeer, maar herbergt de laatste jaren ongeveer een derde deel van het aantal ganzen dat als streefaantal is vastgesteld in het kader van Natura 2000. De vraag is of de doelstellingen van Natura 2000 niet aan de lage kant zijn omdat in de resterende 90% van het gebied ook nog graslanden zijn die geschikt zijn als foerageergebied.

Dankwoord

Allereerst wil ik alle tellers bedanken die gedurende vele tientallen jaren in weer en wind de ganzen rond het Leekstermeer hebben geteld. In het bijzonder Jan Venema die sinds 2000 gedurende de gehele winter elk weekend de ganzen telt aan de noordzijde van het Leekstermeer. Daarnaast wordt SOVON bedankt voor het leveren van de seizoensmaxima voor het Leekstermeergebied en wil ik Jeroen Nienhuis en Bert Speelman bedanken voor het kritisch doorlezen van eerdere versies van dit verhaal.

Literatuur

Altenburg & Wymenga 1999. *Beheerplan Leekstermeergebied*. Veenwouden.

Van Dijk, K. 2007. *Handleiding en gegevens verspreiding Pitrus*.

Nienhuis, J. 2005. *Ganzen slachtoffer van extensivering*. *De Levende Natuur*, november 2005, blz. 249-252.

Niezen J. & P. Venema 1983. *Ganzen in het Leekstermeer, overwintering en trek*. Peize/Roden.

SOVON & CBS 2005. *Trends van Vogels in het Nederlandse Natura 2000 Netwerk*. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland. Beek-Ubbergen.

Venema, P. 2006. *Ganzen in het Leekstermeergebied, overwintering en trek*. Deel 2. Peize.

Natura 2000 2006. 019 gebiedendocument Leekstermeergebied.

Natura 2000. *Natura 2000 gebied 19-Leekstermeergebied, onderliggend document van het aanwijfsbesluit*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

René Oosterhuis

Beheerder van het Leekstermeergebied voor Het Groninger Landschap

Postbus 199, 9750 AD Haren

E-mail: r.oosterhuis@groningerlandschap.nl

Brandgans – Ruidhorn – 10 februari 2008

